

BOŽO MILOŠEVIĆ
Filozofski fakultet, Novi Sad

INTERDISCIPLINARNOST I FILOZOFSKI IDEAL JEDINSTVA NAUKA

Apstrakt: U ovom radu se raspravlja o sve učestalijim pokušajima koji struje u posebnim naukama i naučnim disciplinama, poslednjih četiri do pet decenija, sa ciljem da se prevaziđu ograničenosti “disciplinarnog” saznanja.

Prvo se obrazlaže filozofsko-epistemološka ravan sa kojom se isprepliću zahtevi za prevazilaženjem “disciplinarne matrice”, a potom se objašnjavaju uticaji odgovarajućih vansaznajnih (društvenih) činilaca (podela rada i profesionalni “fah-idiotizam”) na “diferencijaciju” saznanja, kao i onih društvenih činilaca (globalizacija, interkulturalnost, planetarna komunikativnost) koji su usloveli umnožavanje “zahteva” za njegovom de-diferencijacijom. U tom pogledu, rad se tretira, od strane autora, kao prilog sociologiji saznanja.

Na taj način, obrazlaže se činjenica da (trajna) filozofsko-epistemološka paradigma o “jedinstvu nauka” danas dobija “saveznika” unutar nekih posebnih nauka i njihovih naučnih disciplina. Novovekovnoj nauci je za to bio potreban dugotrajan put kretanja, od “disciplinarnosti”, preko “inter-/multi-disciplinarnosti”, do “trans-disciplinarnosti”.

Ključne reči: interdisciplinarnost, saznanje, epistemologija, sociologija saznanja, profesionalizacija.

U V O D

U narednom izlaganju pokušaćemo da obrazložimo saznajne i društvene uslove iz kojih, poslednjih nekoliko decenija, struje ili se nameću zahtevi za “prevazilaženjem” ograničenosti “disciplinarnog” znanja. Da bi smo to obrazložili, potrebno je da te pokušaje dovedemo u vezu sa procesima (pojedinačne ili tehničke) podele rada u modernim društvima. Iz tih društvenih procesa struje dve vrste podsticaja; jedni, koji utiču kako na “mrvljenje” saznanja tako i na njegovo ponovno povezivanje i, drugi, koji utiču kako na “odbranu” samodovoljnosti posebnih nauka i njihovih disciplina tako i na “zahtev” da se one čvršće međusobno povezuju.

Pokušaćemo, dakle, da odgovorimo na pitanje da li se u “zahtevu” za “interdisciplinarnim” povezivanjem znanja radi o nekoj novoj paradigmi, ili o trajnoj potrebi “diferencijacije” i “de-diferencijacije” znanja, kako bi se ono razvijalo (kumulativno) i kako bi moglo da zadovolji čovekove i saznajne i praktične potrebe.

Nije suvišno napomenuti da će naše izlaganje biti, pre svega, saznajnosociološkog karaktera, iako se u njemu nagoveštava povezanost sa trajnim filozofsko-epistemološkim stanovištima o "jedinstvu nauka".

I / SAZNAJNI I DRUŠTVENI KORENI DIFERENCIJACIJE SAZNAJNA I MOGUĆNOST INTERDISCIPLINARNOSTI

Društvena podela rada ostavila je dubok trag i u saznoj delatnosti. To se očituje u sve razudenijoj diferencijaciji znanja, sa jedne strane, i u njegovom "zatvaranju" u okviru profesionalnih delatnosti, sa druge.

U saznoj pogledu, proces diferencijacije saznanja je sam po sebi ambivalentan, jer je u njemu sadržano sužavanje ("redukcije") pogleda na stvarnost ili na neki njen deo, kao i istovremeno obogaćivanje saznanja o svakom tom delu posebno.

U pogledu profesionalizacije znanja takođe je vidljiv ambivalentan proces, jer se u njoj sadrže izuzetne mogućnosti "unošenja" saznanja u aktivističke pokušaje čoveka da ovlada stvarnošću, ali su vidljive istovremeno i posledice sužavanja čovekovih umeća u tom aktivizmu.

Iako se ti ambivalentni sazajni procesi "naslućuju" još od posustajanja filozofije da se "divi čudu prirode", oni postaju sve izraženiji od kako se saznanje instrumentalizuje u profesionalno-praktičnim delatnostima. Ovo drugo je sve prisutnije od "uspona tehnike" i sveopšteg "mrvljenja rada", koje se razvija u okvirima sociokulturne racionalizacije; čiji su najvidljiviji izrazi industrijalizacija rada i birokratizacija društvenih odnosa. Kada su ti procesi počeli da ispoljavaju svoje evidentne dehumanizujuće posledice, počeli su se sve učestalije javljati sazajne kritike "zatvaranja" saznanja u disciplinarnu okviru.

U tom pogledu, može se reći da je u okviru filozofije trajno opstajala kritička misao prema "parcijalizaciji" znanja, dok je u pojedinim (teorijskim) naukama ta misao jasnije elaborisana od 60-tih godina 20-tog veka. Od tada do danas povremeno će oživljavati rasprave i diskusije o potrebi interdisciplinarnog i, sa njim u vezi, transdisciplinarnog, proučavanja stvarnosti; i to sa neravnomernom zainteresovanošću u pojedinim "etabliranim" naukama i njihovim disciplinama.

* * *

Interdisciplinarnost nije neki univerzalni princip, u kome bi se ostvarila "vera u jednu univerzalnu filozofiju" (Huserl, 1991: 18), koja bi navodno mogla da reši probleme "povezivanja" pitanja o mogućnosti metafizike sa "činjeničkim naukama". Još je Huserl naglašavao da je "kontrast između neprekidnog neuspeha metafizike i stalnog i sve silnijeg bujanja teorijskih i praktičnih uspeha pozitivnih nauka dostigao ogromne razmere" (Huserl, 1991: 18), koji se samo - od toga njegovog zapažanja - višestruko uvećao.

Naivna vera evropskog racionalizma 18-tog veka, koja se sastoji u ubeđenju da se istorijsko kretanje odvija u pravcu ispoljavanja "univerzalnog uma" - posredstvom filo-

zofskog diskursa - pretpostavljala je da je čovek oličenje umskog i da je (njegovu) čovečanstvo umsko čovečanstvo. Međutim, ekspanzivno širenje (pozitivnih) nauka, dobrim delom, "obezglavljuje" antičku filozofsku ideju o jedinstvu sveta i uma koji ga shvata, "rasparčavajući" probleme uma na sazajni problem celog niza posebnih nauka i naučnih disciplina. U tom smislu se i pozitivistički pojam nauke sveo na "ostatak pojma" (Huserl, 1991: 17), koji je istina zadržao osnovni princip naučnosti (objektivnost, kao saznavanje sveta koje je oslobođeno predrasuda), ali koji je doveo do gubitka čovekove vere u sebe samog i u smisao egzistencije.

I dok je Huserlov pojam "ostatak nauke" sadržavao bar osnovni princip (naučnog) saznanja, u nekim savremenim "postmodernističkim" varijantama tzv. sociologije znanja se nastoji pokazati da ni taj princip nije nužno "poštovati" da bi se "bavilo" naukom. U pomodnoj "postmodernističkoj" varijanti tzv. sociologije znanja danas se čak i taj osnovni princip naučnog saznanja (objektivnost) dovodi u pitanje. U tom smislu se pokušavaju nametnuti "konstruktivističke" vizije o stvarnosti, koje tvrde da se ne može smatrati lažnim (pogrešnim, iracionalnim) nijedan vid mišljenja, jer su navodno sva moderna mišljenja ideološka (Ber, 2001: 118).

Time se želi pribaviti argument za opravdavanje "razmrvljene" pozitivističke prakse u nauci (koju takve vizije navodno osporavaju), jer se i ne očekuje da se unutar-naučnom kritikom može doći do celovitijeg racionalnog saznanja. Otuda se "konstruišu" vizije "post-tradicionalnog subjektivnog identiteta" u kome se *a priori* tvrdi da je svako moderno mišljenje ideologija, da je ideologija čak "nova forma racionalnog diskursa" i da tzv. "sociologija znanja" "otpočinje svoj život spoznajom da je sve ideologija" (Marinković, 2002: 245/246, 293).

Iako se u tom, i sličnim "kruženjima oko stvari", više nudi jedna isprazna užurbanost da se ospore mogućnosti naučnog saznanja koje se sadrže u imanentnim kritičkim (kumulativnim) nastojanjima da se nauka izbori sa pozitivističkim nasleđem, ne bi ga trebalo ni pominjati da se takve ideološke vizije ne uvlače u naučnu strategiju onih društava koja nemaju jaku racionalnu pozadinu u sferi sociokulturnih vrednosti. Takve navodno "racionalne/naučne misli" pre vode (ideološkom) zamagljivanju i manipulaciji, nego osveščavanju i emancipaciji. One, u stvari, kritički ne propituju društvene uslove koji dovode do parcijalizacije saznanja, već nude neku "novu racionalnu ideološku paradigmu" koja će konzervirati "razmrvljeno znanje", a sama ta "paradigma" se shvata kao ona sazajna celina u kojoj se ovaploćuje "post-tradicionalni subjektivni identitet" (Marinković, 2002). Neka "nova ideologija" se, dakle, nudi kao zamena za filozofsko-epistemološku i teorijsko-metodološku kritiku pozitivizma u nauci/naukama i, na taj način, ta ideološka vizija nastoji da osnaži rasep između filozofije i nauke/nauka. Kako je osnovna osobenost svake ideologije manja ili veća pristrasnost, to se - u takvim i sličnim pogledima - Huserlov pojam "ostatka nauke" izgubio u sećanju na nauku kao "ostatak ostatka".

Takva ideologija ima i svoju društveno-strukturalnu osnovu. Pojava mnoštva tzv. "postmodernističkih identiteta", i njima odgovarajućih pristupa u nauci, uslovljeno je opadanjem starog značenja nacionalne države ("nacionalne suverenosti"), zatim dobijanjem na značaju globalizacijskih ekonomskih aktivnosti, narastanjem informacionih tehnologija i "umrežavanja", i razvojem međunarodnog transporta, kao i bujanjem

(pod)kulturnih raznovrsnosti. Sve to još više podstiče zahtev za interdisciplinarnošću, bez obzira što se još uvek susrećemo – kako kaže R. Brajdoti (Braidotti) - sa svojevrsnim paradoksom, koji se ogleda u sve većim procesima globalizacije ekonomskih i kulturnih procesa, sa jedne strane, i fragmentacije saznanja, posebno onog koje je omeđeno granicama regionalnog, lokalnog, etničkog i svakog drugog diferenciranja (Braidotti, 1999: 80).

Rečju, podsticaji iz sfere “pluralnosti” demokratskog društva delimično su se podudarili sa zahtevom za transnacionalnošću, transkulturalnošću i transdisciplinarnošću, a što se prepoznaje u saznoj sferi u vidu težnje za de-diferencijacijom saznanja, odnosno u vidu otpora protiv sazajnog zatvaranja i hibridizacije kategorija kulture i kulturnih identiteta (Muler&Taylor, 1994).

Kako je saznanje (posebno nauka) najdinamičniji činilac i kulturna podloga modernih društava, to se, dakle, potreba za prevladavanjem (izvansazajnih) praktičnih problema (društvenog života) sve više javlja kao podsticaj za prevredovanje pozitivističkih sazajnih osnova koji se nalaze u toj podlozi. Sasvim je izvesno da su praktični društveni razlozi, koji su sadržani u sve brojnijim “savezima” industrije i politike vlada pojedinih zemalja, podstakli naučno saznanje ka inter-, multi- i trans-disciplinarnosti. Otuda pokušaji pojedinih pozitivista, “stare” ili “nove” (“postmodernističke”) orijentacije, da ideološkim diskursom “prevladaju” sazajni rascep između filozofije i nauke, koji, kao takav, ne može biti ništa drugo do ideološko opravdavanje potreba da se “savezi” industrije i vladinih politika odvijaju što skladnije.

Rascep između filozofskog i naučnog saznanja, (istinska) filozofija nije nikada prihvatila kao nešto “normalno” u saznanju, a što je samo osnaživalo kritički duh unutar pojedinih teorijskih nauka (pre svega, društveno-humanističkih).

Otuda česte filozofske kritike na račun (pozitivnih) nauka ne bi smele da prelaze preko te teorijsko-iskustvene činjenice, koja ukazuje da se sve nauke, a posebno neka teorijska stanovišta u okviru njih, ne mogu posmatrati *a priori* kao nepovratni otklon od filozofsko-epistemoloških osnova, ako ne žele da završe u već prepoznatljivim filozofskim pokušajima da se saznanje “zatvori” u “sistemske celine”, koje ne samo što međusobno ne “komuniciraju” nego ne pogađaju samodovoljnost i “samouverenost” pojedinih pozitivnih nauka i njihovih disciplina. Bez celovitog uvida u bogatstvo raznovrsnosti u različitim sferama naučnog saznanja, opravdana filozofska kritika “pozitivističkog duha” u njemu ostaće da lebdi kao lament nad (ne)mogućnošću da se taj “duh” sazajno prevlada (“vрати u bocu”) i kao “svakodnevna jadikovka” zbog navodnog gubitka celokupne ideje “istine po sebi”. Takva filozofska kritika može biti ozbiljna sazajna prepreka za priželjkivano samoostvarenje uma kao čovečanske samorefleksije u čoveku. Filozofska, kao i svaka ozbiljna kritička, analiza može biti delotvorna samo ako dobro poznaje “pojavu” u svim njenim bitnim aspektima. Ali, to filozofija ne može da postigne bez saznanja (posebnih) nauka. Na taj način se napredak u jednoj oblasti saznanja prenosi u druge i omogućava da se (pre)vrednuje ono što je postignuto u razvoju misli jednog vremena (Arandžević, 1981: 11, 137).¹ Takav (filozofski) pristup

---

1 U tome je sadržana mogućnost da se otklone prepreke u razvoju saznanja i da se „otkrije neki novi vidik“ sa koga se prepoznaje pristup problemu, za koje je još Hume (Hume) pisao da je i „dosad neizvesnost odva-

raznovrsnom (naučnom) saznanju osnažio bi Huserlovo viđenje svrhe nauke, koja se - prema njemu - ne sastoji u znanju kao takvom, već u znanju koje u najvećoj mogućoj celovitosti odgovara najvišim teorijskim ciljevima; imajući u vidu činjenicu da ti najviši teorijski ciljevi ne mogu biti stvar proizvoljnog izbora, već moraju da proishode iz same ideje nauke (Prole, 2002: 17).

Dakle, borba za "filozofsku naučnost" zahteva kritičko razumevanje sadržaja raznorodnih nauka. Taj zahtev se nije postavljao dok god su se u nauci, kao i u stvarnosti, mogle prepoznati "istinske svrhe" i težnje za smislom. U takvoj nauci se ogleda(la) jedinstvena perspektiva znanja i ispravnog delovanja, a nauka je imala zadatak da sazna je i da opominje (Luhmann, 1981: 278).

U tom pogledu, pojam nauke nije podjednako shvatan i prihvatani ni u novovekovnom saznavanju pojedinih područja stvarnosti. U 18-tom i prvoj polovini 19-tog veka pojam nauke se najčešće upotrebljava kao opšta oznaka za svako istraživanje (prirode, ili društva) koje je usmeravano osobenostima predmeta/problema i izborom specifičnih metoda. Kada se radilo o istraživačkim poduhvatima opštijeg karaktera, takva istraživanja se "imenuju" kao filozofija ("prirodna filozofija", "moralna filozofija" i sl.). Od prve polovine 19-tog veka sve je češće u upotrebi pojam nauke u pozitivističkom smislu, koji od naučnog saznanja zahteva posebnu strogost i izvesnost i koji se posebno vezuje za fiziku, biologiju i njihove discipline. Hajek navodi da se taj uski, pozitivistički pojam nauke prvi put definiše u Mjurijevom (Murray) *New English Dictionary*, iz 1867. godine, iako je verovatno i pre toga bio u upotrebi - u vreme formiranja Britanskog Udruženja za unapređivanje nauke (1831) (Hajek, 1999: 13).

Nagli uspon bio-fizikalnih nauka uticao je na nekritičko prihvatanje njihovih metoda i tehnika istraživanja, njihovog jezika/rečnika i uopšte njihovog pogleda na ciljeve naučnog saznanja, i u okvirima nastajućih društvenih nauka. Pozitivistička misao će sve više da pritiska njihove saznavne domete, a njihova osnovna zabrinutost će se sastojati u pokušajima da se izbore za "ravnopravan status" sa ovim prvim (Hajek, 1999: 14). To je uslovalo nastanak mnoštva teorija i teorijskih orijentacija, posebno u društvenim naukama u 19-tom veku, koje su počivale na pokušaju objašnjenja društvenog delovanja pomoću pojedinih uzročnih činilaca. Ta nastojanja je sociolog Žorž Gurvič nazvao "lažnim problemom teorije faktora" (Gurvič, 1965), a sociolog Niklas Luman - "ideologijama" i "racionalizacijama" (Luhmann, 1981: 278). Odatle će se razvijati scijentistički pogled na nauku/nauke po nekom specifičnom "zakonu inercije" u njoj/njima, koji se sastoji u "slepoj" i pristrasnoj tvrdnji da se zna koji je najpodesniji način za istraživanje odgovarajućeg predmeta/problema i pre nego se pristupi njegovom proučavanju (Hajek, 1999: 15).

Ovde je potrebno naglasiti da se scijentistički "zakon inercije" ne zaustavlja u ravni odnosa filozofija-nauka, već da se kvantitativno širi unutar svakog posebnog područja predmetne određenosti konkretne nauke. Tako nastaju razne naučne discipline, koje teže da redukuju kompleksnu stvarnost na sve uže i uže saznavne domete. Krejn i Smol (Crane and Small) su izračunali da je, 1987. godine, bilo 8.530 "etabliranih" područja naučnog saznanja (Crane&Small, 1992: 197).

---

jala mudre, a nejasnost neznalice" (Hume; prema Arandelović, 1981: 159).

Takav razvojni proces saznanja postupno povećava potencijal nauke, ali i pretili da dovede do rascjepa realnog sveta i sveta nauke. Rascep u domenu društvenih nauka ogleđa se u "prećenjenoj činjenici" da se iz normativnih sudova ne mogu dedukovati činjenički sudovi i obratno. Pri tome se zapostavljaju i drugi oblici naučne veze, kao što su problemsko-funkcionalni (sistemski); koji obuhvataju kako manifestnu tako i latentnu funkcionalnost društvenih pojava, ali i funkcionalne i disfunkcionalne odnose (Luhmann, 1981: 281). Ta saznanja su značajna za dalji razvoj sociologije nauke.

Kao što se filozofija nauke ne svodi samo na epistemologiju, već mora da obuhvati i etiku naučnog rada, tako se i sociologija nauke (kao posebna grana sociologije saznanja, u okviru sociologije kulture kao sociološke discipline) ne sastoji samo od proučavanja društvenih uslova nastanka, usvajanja i širenja naučnog saznanja, nego obuhvata i proučavanje naučne delatnosti, naučnih ustanova i (profesionalnih i "marginalnih") grupa u njima i izvan njih (Milić, 1995: 29; 281).

Iz teorijskog okvira sociologije nauke lakše se mogu uočiti otpori profesionalne ideologije, koji dolaze iz zainteresovanog/pristrasnog pogleda pojedinih grupa naučnika, kako bi se ostvarili neki parcijalni interesi. Otuda provejavaju pokušaji da se, posredstvom naučnih organizacija i grupa u njima, učestvuje u (pre)raspodeli materijalnog bogatstva, moći i statusa, umesto da te organizacije i profesionalne grupe budu okviru odakle sledi "raspodela" znanja, sposobnosti i umeća. Takav odnos pojedinih profesionalnih grupa (ili njihovog dela) u naučnoj zajednici ozbiljna su prepreka za razvoj saznanja uopšte, pa, samim tim, i za interdisciplinarnu pokušaje da se dosegne i "poštuje" istina, kao imanentna vrednost nauke. Kako u naučnim istraživanjima naučnici, posebno oni koji istražuju društvo, moraju da zauzimaju razne etičke stavove, to se u njihovom organizovanju jače ispoljava veza između stručne sposobnosti i profesionalne savesti ("profesionalna etika"), iako ona nije strana istraživačima i u drugim područjima saznanja.

Razmrvljenost, rascjepkanost, raspolućenost i usitnjenost rezultata scijentističkog pristupa saznanjnim problemima, stvorio je jedan tehnicistički/inženjerski tip mišljenja, koji danas postaje sve više problem i za samu praksu kojoj to mišljenje navodno stremlji. To je posebno vidljivo u stalnom narastanju stručnih usmerenja, koja počivaju na takvom shvatanju prakse u kome se problemska shema svrha - sredstvo jedva primećuje, dok se na raspravu o njoj ni ne pomišlja (Luhmann, 1981: 16).

Dakle, i na polju saznanja jasno se ocrtavaju sve slabosti "razmrvljenog rada", u kojima se najčešće i ne pokušava utvrditi kojoj celini pripada neko "parče" saznanja, a da ne govorimo o tome kako se pitanje njegovog smisla ni ne smatra vrednim bilo kakve pažnje.

Bez obzira na to koliko filozofska kritika (ograničenosti) naučnog saznanja osnažuje refleksivni potencijal neke određene nauke ili njene naučne discipline, ne bi se smelo preterati u toj kritici u smislu previđanja saznanjog značaja diferenciranja naučnog načina mišljenja i na njemu zasnovanog praktičnog delanja. O dometima konkretnog naučnog saznanja ne može se suditi samo na osnovu njegove teorijsko-epistemološke konzistentnosti, već je potrebno u analizu uključiti i njegovu društvenu funkcionalnost. Takva analiza nije moguća bez uključivanja opštesociološke kritičke refleksije, koja je usmerena na (pre)vrednovanje pozitivističke orijentacije u nauci.

Imajući u vidu osobenosti sociologije - da je ona opšta, teorijska i osnovna nauka o društvu - nije teško zaključiti zašto je u njoj kritika pozitivističke rascepanosti saznanja vrlo razvijena; po čemu se te kritike često označavaju, od strane ne-sociologa, kao "filozofske". Naime, zahvaljujući imanentnoj teorijsko-epistemološkoj kritici vlastitih saznanjnih rezultata, sociologija je uspela da se otrgne ispod plašta pozitivizma, posebno njegove empirističke varijante.² Na to je posebno uticala "post-empiristička" Guldnerova kritika, 60-tih godina 20-tog veka (Milić, 1978: 241/242). Iz te kritike osnažena je već znatno ranije poznata misao o međuzavisnosti delova neke celine i njihove relativne samostalnosti u odnosu na tu celinu.³

Sociologija saznanja se i razvila u jednu od "najumnijih" socioloških disciplina zahvaljujući nastojanju da objasni međusobnu uslovljenost ideja i društva u kojima egzistiraju njihovi tvorci. Ta sociološka disciplina baštini iskustvenu i filozofsko-gnoseološku osnovu koja se sastoji u saznanju da je celokupni svet ideja - bez obzira da li se one izražavaju u verovanjima, moralnim vizijama, normativnim postulatima, filozofsko-naučnom saznanju, ili u umetničkom izražavanju - povezan sa vanidejnim, društvenim okvirima i njima uslovljen. U toj sociološkoj disciplini, kao i u sociologiji u celini, su danas uveliko prevladane "dečije bolesti" (pozitivističkog) sociologizma, a u "zlatni fond" naučnog saznanja ušla su njena dostignuća koja govore da se svet ideja ne može potpuno razumeti ako ne razumemo društveni svet u čijim okvirima su ideje nastale i čije potrebe taj svet ideja opisuje, izražava, objašnjava, osmišljava i zadovoljava (Šušnjić, 1995: 15).

Pri tome, treba naglasiti da nije dovoljno konstatovati da između dvaju konkretnih pojava postoji veza, već je potrebno objasniti "dubinu" te veze. U protivnom, može se zapasti u površna "rasuđivanja" o tome kako je u stvarnosti "sve povezano" i, na toj osnovi, nastaviti sa razvijanjem jalove "priče", koja može biti interesantna (za "laike") ali ne i sazajno-naučno relevantna. Vojin Milić je takav pristup saznanju imenovao kao "površni relacionizam" (Milić, 1978: 237).

Sociologija saznanja, kao sociološka disciplina, pokazuje da socijalna epistemologija uključuje "interdisciplinarni projekat", jer se u njoj susreću rezultati psihologije, sociologije, ekonomije i istorije (Kuš, 1998; Schmitt, 1994).⁴

---

2 To, ipak, ne znači da su svi sociolozi (ili oni koji žele da se profesionalno tako predstavljaju) toga svesni. Reč je samo o tome da je u ovoj nauci nastalo niz vrednih teorijsko-epistemoloških analiza, koje mogu da posluže kao primer kako se unutar jedne "discipline" može prevladavati pozitivistička ograničenost i, na taj način, jasnije osnažiti filozofsko-epistemološka kritika pozitivizma.

3 U tom smislu, Vojin Milić naglašava da "ideja o međusobnoj zavisnosti ali i relativnoj samostalnosti delova u okviru društva kao sistema čuva sociologiju od jednostranog i uprošćenog shvatanja društva kao apstraktnog totaliteta" i dodaje da je "teže graditi celovitu sociološku teoriju na ovom stanovištu", jer u tom slučaju "dedukcija ima mnogo manje mesta, i mnogo manje sigurnosti, a njeni zaključci se moraju stalno induktivno proveravati" (Milić, 1978: 244).

4 U raznim područjima istraživanja sve se češće susreće interdisciplinarnost na delu. Kao ilustraciju navešćemo jedno skorije (socio-ekološko) istraživanje »održivog razvoja«, kao područja stvarnosti gde se susreću društveni i prirodni fenomeni, a koje su izveli naučnici »etabliranih« društvenih nauka (sociolozi, ekonomisti, politikolozi), zajedno sa psiholozima i geografima, uz svesrdnu podršku UNESCO-a i čije su rezultate priredili u vidu obimne studije E. Beker i J. Tomas (Becker&Thomas: 1999: 285).

Sa žaljenjem možemo da konstatujemo, kako je danas u nas - posle vrlo uspešnih pojedinačnih sazajnih dometa u domenu sociologije saznanja⁵ - njen doprinos zanemaren, ne samo u široj naučnoj javnosti, nego i u profesionalnom sociološkom obrazovanju. Kako se ovde ne radi o "zanemarivanju" koje je posledica sadržajnijeg sazajnog prevazilaženja ograničenosti sazajnih dometa "osnivača", već je reč o "skućenoj" svesti i empiristićki usmerenoj metodologiji, to se "zaborav osnivaća" često iskazuje kao nedovoljna obaveštenost i epistemološko-teorijska neutemeljenost navodno novog stanovišta.⁶ Direktna posledica zanemarivanja sociološkosazajnih doprinosa (i) u našoj sociologiji ogleđa se u bujanju "nepodnošljive lakoće" površnog uopštavanja, sa jedne strane, a, sa druge, sužavanja vidika i teorijskih vizija istraživanja i zatvaranje u sve uže i uže disciplinarne oblasti unutar posebnih nauka (sazajni "fah-idiotizam"). Iako se u oba slućaja ispoljava neodgovoran odnos istraživaća, u prvom slućaju je više reć o (sterilnoj sazajno-metodološkoj) dogmatizaciji saznanja, a, u drugom, više je reć o njegovom (pristrasnom) pragmatićkom korišćenju. U oba slućaja se radi o istraživanjima "poslušnih" istraživaća. Ako se prisetimo jedne prigodne misli S. Osovskog, koja kaže da je naućnik ćovek ćija je profesionalna dućnost da bude neposlušjan, odnosno slobodan da sumnja,⁷ onda je (ne)odgovoran odnos prema saznanju pre svega sociološke prirode. Kao takav, on je pre svega, predmet sociologije saznanja. U okvirima te sociološke discipline razvio se argumentovan kritićki odnos prema svakoj parcijalnosti mišljenja, kao i prema parcijalnosti društvenog delovanja koje se zasniva na takvom mišljenju. Pored toga, sociologija saznanja pokazuje da su društveni uslovi za razvoj saznanja utoliko povoljniji ukoliko u njima nastaje više saznanja koja svojim kvalitetom transcendiraju te uslove, zato što imaju opšćtiju i trajniju vrednost (Milić, 1986: 263). Kako se u modernim drućtvima - koja poćivaju na "razmravljenom radu" i njemu odgovarajućoj birokratskoj organizaciji - razvijaju i "razmravljena saznanja", moglo bi se reći da su ti uslovi nepovoljni za razvoj saznanja koja bi svojim sadržajem (kvalitetom) teranscendirala ta drućtva.

Ideje o interdisciplinarnosti, na ovaj ili onaj naćin, "baštine" filozofsko-epistemološku ideju o jedinstvu nauka, iako se to najćešće ne kaže eksplicitno, a retko se moće i naslutiti kod mnogih "zagovornika" interdisciplinarnog pristupa. Nije toliko sporno - kaže Vojin Milić - što se naućna i druga saznanja diferenciraju u njihove osamostaljene delove, koliko je sporno što se istovremeno ne ćine znaćajniji napori da se ti osamostaljeni delovi ponovo povezuju na osnovu složenosti iskustvenih sadržaja i trajnih sa-

---

5 Utemeljenje sociologije saznanja i, njoj komplementarne, sociologije nauke u bivšoj Jugoslaviji dao je Vojin Milić; sa ćijim rezultatima se naša sociološka misao predstavila domaćoj i mećunarodnoj javnosti u najboljem svetlu (Milić, 1986). Pored Milića, posebno su znaćajni sociološko-kritićki pogledi Āure Šušnjića na mogućnosti saznanja u savremenim drućtvima (Šušnjić, 1995).

6 U tom pogledu, mogli bi da još jednom ponovimo Uajtheadovu (Whitehead) misao, koju pominje Robert K. Merton, a glasi da je izgubljena nauka koja okleva da zaboravi svoje osnivaće i za koju Vojin Milić kaže da u potpunosti odgovara odnosu empirićara prema naućnom saznanju (Milić, 1978: 230) i na toj osnovi izraslom sazajnom redućcionizmu i (profesionalnom) "fah-idiotizmu".

7 Više o tom i slićnim problemima u vezi sa "nekritićkim mišljenjem" pisao je Ā. Šušnjić, ćija su dela postala prepoznatljiva u bivšoj Jugoslaviji po kritici svih otpora kritićkom, pa samim tim i objektivnom istraživanju i mišljenju (Šušnjić, 1995).

znajnih potreba i ciljeva (Milić, 1986: 416). Mnoge nauke, ali i neke naučne discipline, proučavaju toliko složene iskustvene sadržaje, koje nije moguće svestrano objasniti bez odgovarajuće povezanosti pojedinih (osamostaljenih) nauka i njihovih disciplina. Zato raste značaj internaučnih i interdisciplinarnih istraživanja.

Sada ćemo navesti još jedan značajan gnoseološko-epistemološki razlog za nastanak nekih internaučnih i interdisciplinarnih pristupa, koji se odnosi na predmetnu "omeđenost" saznanja u pojedinim naukama i naučnim disciplinama. Naime, "etabliranje" pojedinih novovekovnih nauka (a ponekada i njihovih disciplina) u sisteme saznanja odvija(lo) se kroz "odbranu" svog osvojenog predmeta proučavanja od pokušaja drugih, posebno srodnih, nauka da ga "prisvoje" u celini ili u delovima. To je vodilo zatvaranju sazajnih vidika i dogmatizaciji znanja. Zato će se, pod uticajem filozofske kritike nauke ili pod uticajem nekih teorijskih pravaca "unutar" pojedinih nauka (pre svega društvenih), radati pokušaji da se "zahvate" i ona područja stvarnosti koja su u neposrednoj vezi sa njenim "etabliranim" predmetom proučavanja. Neke nauke će te pokušaje okarakterisati kao pristupe koji su njima imanentni i, na taj način, nastojeće da odrede svoj predmet proučavanja vrlo "fleksibilno". To se posebno primećuje u iskazima koji govore da je predmetna određenost konkretne nauke uslovljena njenim sazajnim (teorijsko-metodološkim) dometima u "zahvatanju" prepoznatljivog predmeta proučavanja. Takav iskaz se, npr. sve češće susreće u sociologiji.

U drugom slučaju, nezadovoljstvo isparcelisanim sazajnim dometima i na njima ostvarenim praktičnim rezultatima, posebno u prirodnim i tehničkim naukama, usloviće rađanje pokušaja da se posebnim "interdisciplinarnim" pristupima prouče ona područja stvarnosti koja do tada nisu bila obuhvaćena tim naukama. Za ta područja se kaže da su to "neuzorane ledine", koje omogućavaju naučniku da se izrazi znatno kreativnije, uz istovremeno njegovo veće društveno samopotvrđivanje, jer se tu često krije odgovor na mnoga pitanja koja zadaju teškoće predmetno zatvorenoj nauci ili naučnoj disciplini. Po tome je karakterističan npr. kibernetičko-sistemska pristup, kao jedan od pomodnih pristupa 60-tih i 70-tih godina 20-tog veka. Pod uticajem ideja "prirodnjaka" - fizičara N. Vinera i biologa L. fon Bertalanfija – tim pristupom se nastojalo pokazati da je problem sistemskog upravljanja (u tehnici, društvu i prirodi) u stvari ta međudisciplinarna "neuzorana ledina" u kojoj se navodno krije ključ interdisciplinarnosti celokupne stvarnosti (Milošević, 1989).

II / OD DISCIPLINARNOSTI PREKO INTER- I MULTI-DISCIPLINARNOSTI DO TRANSDISCIPLINARNOSTI

U prethodnoj (sociološkosazajnoj) raspravi pokušali smo da obrazložimo sazajne i društvene razloge za pojavu "zahteva" za interdisciplinarnošću. Sada ćemo da ukazemo da se i taj zahtev danas sve češće pokušava problematizovati, uz ukazivanje da se on više razumeva kao "susretanje" profesionalno (ob)učenih pripadnika na nekom zajedničkom problemu, nego što mu se prilazi sa jasnog epistemološko-teorijskog staništa. Na taj način se ukazuje na redukciju pojma interdisciplinarnosti, jer se nje-

govo značenje najčešće razumeva kao potencijalna mogućnost otklanjanja društvenih (među-profesionalnih), ali ne i sazajnih prepreka.

Taj problem se bitnije ne rešava ni kada se interdisciplinarnost razumeva kao multidisciplinarnost. U stvari, interdisciplinarnost na delu može da se ogleda, ili kao poseban odnos dvaju disciplina, ili kao međusobni odnos više disciplina istovremeno (multidisciplinarnost). I u jednom i u drugom slučaju više je reč o iskazanoj svesti naučnika da se neki problem ne može da reši "iz ugla" neke posebne nauke, odnosno discipline, nego o tome da se (prethodno) utvrde i obrazlože zajednička epistemološko-teorijska stanovišta koja bi potpomogla tu njihovu nameru.

Iz te slabosti inter-/multi-disciplinarnosti proizašao je "novi" zahtev, "zahtev" za transdisciplinarnošću. Transdisciplinarnost se upotrebljava u značenjima koji pokušavaju da uobliče (a) radni okvir, (b) obrazovni/pedagoški proces i (c) rečnik/jezik, a sve sa ciljem da se potpomogne dalji razvoj nauke i kulture (Thompson- Klein, 1998).

Tomson-Klajnova smatra da je pojam transdisciplinarnosti najpogodniji "radni okvir" za označavanje savremenih naučnih i kulturnih procesa, koje karakterišu kompleksnost, hibridnost, ne-linearnost i heterogenost. Za složene procese treba, dakle, mnogostruko saznanje, saznanje koje "transcendira" teorijskometodološke granice svake discipline. Kao takav, pojam transdisciplinarnosti "zahteva" i novi "dizajn" institucija (ali i naučne politike i prakse), koje bi posredovale između društvenih i sazajnih činilaca i čiji cilj bi bio da podstaknu integrativne strategije u nauci i kulturi u celini.

Iako se sa idejom transdisciplinarnosti dolazi na sam "prag" prepoznatljivog (trajnog) filozofsko-epistemološkog stanovišta o jedinstvu nauke/nauka, i to uz sociološko-sazajne podsticaje "iznutra" naučnog saznanja, ta se ideja često poistovećuje sa idejom inter-disciplinarnosti. U tom pogledu, Krejn i Smol konstatuju da je, pod uticajem ideje transdisciplinarnosti, nastala poduža lista novih naučnih pristupa koji imaju inter-ili multi-disciplinarni pristup, ili teorijsku orijentaciju, kao što su: operaciona istraživanja, biohemija, molekularna biologija, ekološke studije, mirovne studije; kao i nove "etabrirane" naučne discipline: socijalna psihologija, političke nauke, studije okoline, ženske studije, studije kulturalnosti, ali se zapaža njihov uticaj i na preobražaj studija književnosti, istorije i istorije umetnosti (Crane and Small, 1987: 197).

Osnovna vizija tih nastojanja sastoji se u tome kako prevladati mrvljenje (fragmentaciju) naučnog saznanja. U tim pokušajima često ima "metaforičkih" teorija (tj. takvih koje "nešto" prikrivaju), zatim ideoloških zastranjivanja, ili projekcija zatvorenog sistema. Slično mišljenju Krejna i Smola, Džuli Tomson-Klajn (Thompson-Klein, 1998) smatra da ideja transdisciplinarnosti nije nova, jer se susreće u tzv. teoriji sistema, kibernetici, strukturalizmu, fenomenologiji, marksizmu i feminizmu, a zatim se dalje širi(la) u filozofiji, istoriji i u "futurističkim" pogledima u nauci i publicistici, kao i u biologiji, političkim naukama i sociologiji; rečju, u prirodnim, društvenim i humanističkim naukama.

Tomson-Klajnova definiše transdisciplinarnost kao sistem aksioma koji važe za mnoštvo disciplina. Pri tome, ona, kao i Gibons, smatra da je tom terminu uveliko "ku-movao" Žan Pjaže (Jean Piaget) i Erik Janč (Erich Jantsch) - sa shvatanjem da je obrazovna delatnost inovativna, multidimenzionalna i multihijerarhična, pa je za njeno proučavanje potrebno razviti takvu epistemološku osnovu koja je šira od klasičnog peda-

goškog pristupa, a koja se zasniva na nekim opštijim pretpostavkama (sa znatno sadržajnijom teorijskom strukturom, istraživačkim metodima i nekom vrstom “interdisciplinarnih mapa” koja bi trebala da pomogne međusobnom prepoznavanju srodnih disciplina) (Gibbons, 1994).

Iz uporednog prikaza, jasnije se može prepoznati razlika između “disciplinarnog”, na jednoj strani, i, na drugoj, onih pristupa kojima se pripisuje mogućnost prevazilaženja ograničenja “disciplinarnosti” (“inter- multi- i trans-disciplinarnosti”), nego što se mogu specifikovati pristupi u okviru ovog drugog. Kao ilustraciju, navešćemo jedan ilustrativan pogled na te razlike (Thompson-Klein, 1998):

Osobine “disciplinarnosti”: Osobine “inter-, multi- i trans-disciplinarnosti”:

jednostavnost	složenost
jednoličnost	raznovrsnost
izolovanost	isprepletenost
linearnost	ne-linearnost
jedinstvenost	objedinjeni pristupi
saglasnost	sporazum
rascepanost	povezanost
univerzalnost	dijalog lokalnog-regionalnog-globalnog

Svaki oblik saznanja, pa i “inter-/multi-/trans-disciplinarni” pristup, nastoji da razvije i specifični jezik, koji odgovara analizi; u našem slučaju “interjezičkom” prožimanja pojedinih oblasti saznanja. Na taj način se, specifičnim jezikom, nastoji podstaći razvoj pristupa koji prevazilazi ograničenosti jezika posebnih nauka/disciplina. Jezik transdisciplinarnosti najčešće se izražava u kategorijama tzv. “opšte” teorije sistema, matematike i informatike/računara. U nastojanju da otkloni profesionalno-jezičke prepreke u sporazumevanju unutar saznanjnih sfera i u sferi kulture uopšte, taj jezik je pre “aplikativan”, nego pojednostavljen, Ali, najčešće ostaje u “hibridnom” obliku i nudi se kao “post-disciplinarna retorika”.

* * *

Na kraju, potrebno je naglasiti da se “novi zahtev” za transdisciplinarnošću, koji je proizašao “iz ugla” posebnih nauka, približio “staroj” filozofsko-epistemološkoj paradigmi “jedinstva nauke/nauka”. Taj smer kretanja unutar naučnog saznanja je samo još više osnažio tu paradigmu. Međutim, to ne znači da je time “obesnaženo” nastojanje nauke/nauka da se diferencijacijom saznanja dopre do sve sadržajnijih i sve potpunijih saznanja, kako o celini predmeta koji/e proučava(ju), tako i o pojedinim njegovim aspektima. Prema tome, “zahtevi” za inter-/multi- i trans-disciplinarnošću ne mogu da ponište značaj posebnih nauka i naučnih disciplina u saznavanju njihovog predmeta/pojava, ali su značajni kao epistemološko-metodološki pokušaji kritičkog razmatranja njihovih saznanjnih dometa. To samo može da osnaži imanentne principe naučnog saznanja, a posebno princip objektivnosti i pouzdanosti.

LITERATURA

1. Arandelović, Jovan (1981), *Dijalektička racionalnost*, Nolit, Beograd
2. Becker, Egon&Thomas Jahn (1999), *Sustainability and The Social Sciences*, UNESCO-ISOE-Zed Books, Paris/Frankfurtam Main/London-New York
3. Ber, V. (2001), *Uvod u socijalni konstrukcionizam*, Zepter Book World, Beograd
4. Braidotti, Rosi (1999), "Towards Sustainable Subjectivity: A View from Feminist Philosophy", in: Becker, Egon&Thomas Jahn (1999), *Sustainability and The Social Sciences*, UNESCO-ISOE-Zed Books, Paris/Frankfurtam Main/London-New York
5. Crane, Diana and Henry Small (1992), "American Sociology since the Seventies: The Emerging Crisis in the Discipline", in: Halliday, Terence & Morris Janowitz, ed. *Sociology and its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*, University of Chicago Press, Chicago
6. Gibbons, Michael, et al. (1994), *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*, Sage, London
7. Gurvič, Žorž (1965), *Savremeni poziv sociologije*, "Veselin Masleša", Sarajevo
8. Hajek, Fridrih August (1999), *Kontrarevolucija nauke*, CID, Podgorica
9. Huserl, Edmund (1991), *Kriza evropskih nauka*, Dečje novine, Gornji Milanovac
10. Kusch, Martin (1998), "Social epistemology", University of Cambridge - Department of History and Philosophy of Science; <http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/>
11. Luhmann, Niklas (1981), *Teorija sistema*, Globus, Zagreb
12. Marinković, mr Dušan (2002), "Konstrukcija društvene realnosti u sociologiji i ideologiji", doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad
13. Milošević, Božo (1989), *Mogućnosti i granice kibernetike (prilog kritici neofunkcionalizma u društvenim naukama)*, Mladost-Mala edicija "Ideja", Beograd
14. Milić, Vojin (1978), *Sociološki metod*, drugo dopunjeno izdanje (prvo izdanje 1965), Nolit, Beograd
15. Milić, Vojin (1986), *Sociologija saznanja*, "Veselin Masleša", Sarajevo
16. Milić, Vojin (1995), *Sociologija nauke*, Odsek za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta i LDI, Novi Sad
17. Muller, Johan & Nick Taylor (1994), "The Gilded Calabash: Curriculum and Everyday Life", p. 17; <http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/>
18. Schmitt, F.F. (ed.) (1994), *Socializing Epistemology: The Social Dimensions of Knowledge*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield
19. Thompson-Klein Julie (1998), "Notes Toward a Social Epistemology of Transdisciplinarity"; <http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret/>
20. Šušnjić, Đuro (1995), *Otpori kritičkom mišljenju*, Čigoja štampa, Beograd

Božo Milošević, Ph.D.
Faculty of Philosophy / Novi Sad

INTERDISCIPLINARITY: AND PHILOSOPHICAL IDEAL OF UNITY OF SCIENCE

Abstract: This paper deals with more and more often tries within some special sciences and scientific disciplines, during the last four or five decades, with the aim to overcome the limits of “disciplinary” knowledge.

Firstly, the author explains the philosophical-epistemological level, which is interwoven with the demands for overcoming “disciplinary matrix”. Secondly, the influence of social factors (division of labor and “idiotism of profession”) to “differentiation” of knowledge is explained, together with other social factors (globalization, interculturality, global communication) that press for tries for the reversal process. The paper is treated by the author as a contribution to sociology of knowledge.

In this way it has been shown that (persistent) philosophical-epistemological paradigm of “unity of sciences” today gets an “ally” inside some special sciences and their scientific disciplines. Modern sciences needed a long time to get here, from “disciplinarity”, via “inter-/multi-disciplinarity” to “trans-disciplinarity”.

Key words: interdisciplinarity, knowledge, epistemology, sociology of knowledge, professionalization.